

Voorbij de tegenstelling tussen vrouwenrechten en cultuur

Pleidooi voor een cultuursensitieve benadering van eengerelateerd geweld

Sophie Withaecx en Gily Coene

In een recent artikel over de uitdijende problematiek van eengerelateerd geweld, vestigt journalist Robert Fisk de aandacht op het grote aantal gruwelijke moorden gepleegd op vooral meisjes en vrouwen in naam van de 'eer': het gevolg van 'a vile tradition that goes back hundreds of years but which now spans half the globe.' Fisk beschrijft talloze eremoorden in een veelheid van niet-westerse, vooral islamitische landen, waarbij hij de gruwelijkheid en barbaarsheid van de feiten onderstreept. Bovendien waarschuwt hij voor de 'besmetting' van het Westen, 'where immigrant families have sometimes brought amid their baggage the cruel traditions of their home villages'. Eengerelateerd geweld, volgens Fisk, is een ziekte waartegen geen kruid is opgewassen: 'a tradition of family savagery that brooks no merciful intervention, no state law, rarely any remorse' (Fisk, 2010, p. 9).

Fisks artikel is symptomatisch voor de manier waarop eengerelateerd geweld in de berichtgeving door de media wordt begrepen (Korteweg & Yurdakul, 2009; Reimers, 2009; Werbner, 2007). Ook in rapporten van de Verenigde Naties (UN, 1995) en andere wetenschappelijke onderzoeken (Kvinnoforum, 2005; Van der Torre & Schaap, 2005) wordt eengerelateerd geweld

dikwijls omschreven als een traditionele culturele praktijk.

In deze bijdrage plaatsen we kritische kanttekeningen bij het conceptualiseren van eengerelateerd geweld als een traditionele culturele praktijk, in het bijzonder in de migratiecontext. We argumenteren dat een dergelijke conceptualisering problematische gevolgen heeft voor de ontwikkeling van een adequate aanpak van de problematiek.

Toch zijn culturele aspecten wel van fundamenteel belang om het fenomeen te begrijpen en te benaderen. Een cultuurblinde benadering lijkt ons evenzeer nefast in het bieden van een adequate bescherming van vrouwenrechten. We pleiten daarom voor een niet-culturalistische, maar cultuursensitieve benadering van het fenomeen eengerelateerd geweld, en sluiten ons hiermee aan bij theoretische benaderingen die de polemische tegenstelling tussen culturele diversiteit en vrouwenrechten in het debat over de multiculturele samenleving proberen te overstijgen (Coene & Longman, 2005).

In de eerste helft van dit artikel bespreken we verschillende visies op het fenomeen eengerelateerd geweld in het algemeen en in de migratiecontext in het bijzonder. Volgens onderzoeken we welke visies in de

Belgische context worden gehanteerd door beleidsmakers en hulpverleners. In tegenstelling tot andere Europese landen is de aandacht van beleidsmakers in België voor het fenomeen van meer recente aard. Waar de culturalistische visie eerder prominent lijkt te zijn in beleidsdocumenten, stellen we op basis van een verkennend kwalitatief onderzoek vast dat veldwerkers en hulpverleners dikwijls blijk geven van een meer genuanceerde visie op het fenomeen, die zowel de complexiteit van culturele processen en identiteitsvorming als de impact van migratiespecifieke factoren erkent.

Eergerelateerd geweld als ‘schadelijke culturele praktijk’?

Hoewel in de wetenschappelijke literatuur geen eensgezindheid bestaat over de specifieke aard en omschrijving van eergerelateerd geweld, wordt het fenomeen vanuit antropologische hoek doorgaans verbonden aan gemeenschappen waarin noties van seksuele eer en schaamte centraal staan in het bepalen van gewenste genderrollen.¹ Meisjes en vrouwen dienen de eer uit te dragen door gepast sociaal en seksueel gedrag te vertonen en hun seksuele reputatie op geen enkele manier in opspraak te brengen; mannelijke leden behoren de seksuele eer van de familie, lineage of clan te verdedigen (Akpınar, 2003; Van der Torre & Schaap, 2005; Kvinnoforum, 2005). Onder eergerelateerd geweld worden dan diverse vormen van geweld verstaan die worden gebruikt om de zogenaamde eer te beschermen, eerschendingen te voorkomen of geschonden eer te zuiveren. Zeer strikte sociale controle, ingrijpende vrijheidsbeperkingen, huwelijksdwang, fysiek en emotioneel geweld en eremoord kunnen hiertoe worden gerekend (Brandon & Hafez, 2008; Sen, 2005; Van Eck, 2001).

Eergerelateerd geweld is sinds 1984 specifiek opgenomen door de Verenigde Naties in het kader van het onderzoek naar de aspecten en gevolgen van traditionele praktijken die de gezondheid van vrouwen kunnen schaden (Connors, 2005). Schadelijke culturele praktijken worden in de UN Fact Sheet No. 23, *Harmful traditional practices affecting the health of women and children*, omschreven als praktijken die over de grenzen van verschillende generaties heen voorkomen, die de waarden en overtuigingen van de leden van een gemeenschap weerspiegelen, en die – ondanks hun schadelijke karakter en hun strijdigheid met de internationale mensenrechten – niet ter discussie worden gesteld, omdat ze worden omgeven met een ‘aura of morality’ door diegenen die ze praktiseren (UN, 1995). De factsheet vermeldt onder andere vrouwelijke genitale verminking, *female infanticide* en vroegtijdige huwelijken, maar ook alle vormen van geweld die worden gelegitimeerd in naam van de ‘eer’, en in het bijzonder eremoorden als een ‘form of cultural practice that brutalizes the female body’, worden beschouwd als culturele praktijken die onder internationale druk zo snel mogelijk dienen te worden beëindigd (Coomaraswamy, 2002).

Het begrip ‘schadelijke culturele praktijken’ wordt echter bekritiseerd door Winter, Thompson en Jeffreys (2001) omdat het enkel betrekking zou hebben op niet-westerse praktijken.² Hierdoor wordt een tegenstelling gecreëerd tussen het zogenaamde moderne Westen, dat schijnbaar gevrijwaard is van een cultuur die schadelijke praktijken voortbrengt, en zogenaamde traditionele niet-westerse samenlevingen. De definitie impliceert bovendien het idee dat schadelijke praktijken verdwijnen onder invloed van moderniseringsprocessen. Dit wordt echter weerlegd door diverse onder-

zoekers die wijzen op het voortbestaan, in stand houden of heruitvinden van eergereleerde praktijken in contexten van moderne staatsvorming. Het uitsluitend kaderen van eergereleerd geweld in termen van traditie leidt er onder meer toe dat de inbreng en verantwoordelijkheid van diverse actoren, zoals de staat, onzichtbaar wordt gemaakt. Historische, politieke en socio-economische omstandigheden die aan de basis liggen van ongelijkheid en geweld worden aldus buiten beschouwing gelaten (Abu-Lughod, 2002; Abdo, 2004; Kogacioglu, 2004; Mojab & Hassanpour, 2002).

De VN-definitie van 'harmful traditional practices' lijkt er ook van uit te gaan dat dergelijke culturele praktijken collectief en unaniem aanvaard worden door een groep, en negeert daarmee het bestaan van afwijkende meningen en interne contestatie. De associatie van niet-westerse cultuur en geweldpleging heeft bovendien een stigmatiserend effect, waardoor een door buitenstaanders geuite kritiek op dergelijke 'culturele praktijken' door de slachtoffers kan worden aanvoeld als een aanval op de eigen identiteit (Coomaraswamy, 2002).

Uit deze discussie blijkt de moeilijke positie die het begrip 'cultuur' inneemt bij het interpreteren van specifieke vormen van patriarchaal geweld. De vraag hoe eergereleerd geweld begrepen wordt, is echter cruciaal voor de wijze waarop men er beleidsmatig op reageert. Dit werd zichtbaar in de debatten die ontstonden in verschillende Europese landen waar eergereleerd geweld sinds enkele jaren het voorwerp werd van publieke belangstelling (Saharso, 2002; Korteweg & Yurdakul, 2010).

Eergereleerd geweld in de migratiecontext

Eergereleerd geweld kwam in verschillende Europese landen, waaronder Zweden, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, in het middelpunt van de belangstelling te staan na enkele sterk gemediatiseerde eremoorden op meisjes in migrantengemeenschappen. Ook andere vormen van geweld, zoals gedwongen huwelijken, en praktijken, zoals het dragen van de sluier en maagdevliesherstellingen, werden ter discussie gesteld als mogelijke vormen van eergereleerd geweld (Saharso, 2002; Werbner, 2007). In de dikwijls sterk gemediatiseerde discussies die deze incidenten opriepen, zien we een spanningsverhouding ontstaan tussen enerzijds de erkenning van een specifieke culturele dimensie en anderzijds het benadrukken van geweld tegen vrouwen als een universeel en cultuuroverstijgend gegeven.

Vanuit een feministisch-universalistisch paradigma wordt eergereleerd geweld gekaderd als een uitingsvorm van algemeen patriarchaal geweld tegen vrouwen. In dit perspectief wordt cultuur, als verklaring voor eergereleerd geweld, naar de achtergrond verschoven ten voordele van een verklaring gebaseerd op de algemeen voorkomende patriarchale onderdrukking van vrouwen door mannen. Eergereleerd geweld is in deze visie een uitdrukking van *gender-based violence*,³ en eremoorden zouden in deze optiek niet fundamenteel verschillen van de zogenaamde passionele moorden in het Westen (Hellgren & Hobson, 2008).

Een voordeel van een dergelijke benadering is het mobiliserende effect ervan: als geweld wordt gekaderd als een universeel probleem dat iedereen aangaat, wordt stigmatisering van niet-westerse culturen

en van meisjes en vrouwen uit culturele minderheidsgroepen vermeden (Meetoo & Mirza, 2007). Het laat ook toe om zowel statelijke als niet-statale actoren op hun verantwoordelijkheid te wijzen in het aanpakken van geweld, gezien cultuur of traditie niet langer worden aanvaard als excuus (Coomaraswamy, 2005). Hierdoor kunnen ook diverse machtsverhoudingen in kaart worden gebracht, waardoor niet alleen de structurele werking van gender, maar ook die van onder meer 'ras' en klasse zichtbaar worden (Meetoo & Mirza, 2007).

Een universalistische benadering kan echter ook tot gevolg hebben dat culturele invloeden geminimaliseerd worden, zodat de context en specificiteit van eerge-relateerd geweld onvoldoende worden onderkend. Dit kan nefaste gevolgen hebben voor de manier waarop slachtoffers van eerge-relateerd geweld worden opgevangen en geholpen (Reddy, 2008). Korteweg en Yurdakul (2010, p. 30) spreken in dit opzicht van 'cultuurblindheid', wat ertoe zou kunnen leiden dat er helemaal geen beleid wordt gevoerd ten opzichte van eerge-relateerd geweld.

Daar waar cultuur benadrukt wordt als verklaring voor eerge-relateerd geweld, wordt eerge-relateerd geweld beschouwd als het onvermijdelijke gevolg van de patriarchale normen en waarden die migranten in Europa importeren (Hellgren & Hobson, 2008, p. 393). Benhabib (2002) beschrijft de notie van 'cultuur', zoals deze de laatste jaren frequent wordt gebruikt in populaire, maar soms ook academische discussies, als in meerdere opzichten problematisch. Zo wordt 'cultuur' doorgaans begrepen als een autonoom geheel van betekenisgeving, representatie en symboliek, dat losstaat van de individuen die deze cultuur reproduceren. Cultuur wordt in die zin dan ook synoniem voor groepsidentiteit: men gaat

ervan uit dat elke menselijke groep een cultuur heeft, dat deze cultuur samenvalt met de grenzen van de groep, en dat de grenzen tussen groepen en hun respectieve culturen gemakkelijk en onproblematisch te omschrijven zijn. Groepen en hun culturen verschijnen zo als intern homogeen, en individuen en hun handelingen als gedetermineerd door hun cultuur.

Het verklaren van eerge-relateerd geweld in de migratiecontext als een hoofdzakelijk cultureel fenomeen heeft belangrijke gevolgen. Ten eerste functioneert het als constitutief in een proces van *boundary making*, waarbij grenzen worden getrokken tussen een modern, Europees 'wij' en een traditioneel, niet-westers 'zij' (Kogacioglu, 2004). Het toenemend belang dat wordt gehecht aan de profilering van de eigen Europese identiteit kan gesitueerd worden in een context van toenemende culturele en religieuze diversiteit en het post 9/11-klimaat. Dit leidt ertoe dat migranten, en vooral moslims, worden beschouwd als dragers van een 'vreemde' en bedreigende cultuur. Waar de islam wordt beschouwd als een integraal onderdeel van de culturele identiteit van de 'ander', wordt dan ook de associatie van eerge-relateerd geweld met de islam veelvuldig gemaakt (Korteweg & Yurdakul, 2009; Reimers, 2009; Zolberg & Long, 2009). De link met religie kan echter ook expliciet afgewezen worden ten voordele van een sterkere associatie met cultuur en etniciteit – door bijvoorbeeld te benadrukken dat eerge-relateerd geweld onder verschillende godsdiensten voorkomt. Dit leidt in feite tot een versterking van de culturele verklaring: eerge-relateerd geweld wordt dan gezien als een quasi aangeboren en bijgevolg zeer moeilijk te veranderen culturele praktijk (Reddy, 2008).

Voorts worden ook de noties van cultuur als identiteit en de culturele bepaaldheid

van individuen beschouwd als enkel van toepassing op de 'ander' (Phillips, 2007). Zo wordt gendergerelateerd geweld in de dominante samenleving vooral verklaard door individuele, psychologische factoren en niet gezien als het gevolg van specifieke westerse tradities of cultuur (Winter, Thompson & Jeffreys, 2001; Reddy, 2008).

Een ander gevolg van de culturalistische visie is het homogeniseren van migrantengroepen, waarbij het bestaan van afwijkende visies, houdingen en praktijken wordt ontkend. In beschrijvingen van eergelateerd geweld komen dikwijls dezelfde stereotypen naar voren. Islamitische mannen worden bijvoorbeeld beschreven en afgebeeld als archaisch en autoritair, met ideeën die thuishoren in het verleden. De in het Westen opgroeiende jongens worden gezien als medeplichtigen in de patriarchale en fundamentalistische cultuur van hun ouders (Scheibelhofer, 2007), terwijl meisjes en vrouwen ofwel worden afgebeeld als passieve slachtoffers van een patriarchale cultuur, ofwel als heldinnen of martelaresen die, gevangen tussen twee tegengestelde culturen, weerstand bieden en kiezen voor een westerse levensstijl, maar hiervoor afgestraft worden door patriarchale vaders, echtgenoten, broers of andere mannelijke familieleden (Ewing, 2006; Reimers, 2009).

Een dergelijke visie kan ten slotte leiden tot non-interventie in situaties van geweld, omdat men zich als *outsider* niet bevoegd verklaart om op te treden wanneer het gaat om huiselijk geweld dat lijkt te zijn ingegeven door culturele en religieuze praktijken (Meetoo & Mirza, 2007). Het respect voor culturele verschillen, de niet-inmenging in de levensomstandigheden van minderheden en de nadruk op bemiddeling door samenwerking met 'leidersfiguren' in de gemeenschap leidt er bijgevolg vaak toe

dat vrouwen onzichtbaar worden gemaakt en dat hun specifieke noden onvoldoende worden erkend (Coene & Longman, 2005).

Een uitweg voor deze beperkingen kan worden gevonden in een andere conceptualisering van 'cultuur' en in een intersectioneel perspectief waarin de onderdrukking van vrouwen niet eenzijdig vanuit cultuur of etniciteit wordt begrepen, maar wordt gezien als een gevolg van de intersectie van meerdere dimensies van structurele achterstelling en identiteit zoals klasse, geloof en seksuele oriëntatie (Crenshaw, 1994). In tegenstelling tot de fixerende en determinerende notie van cultuur die wordt aangetroffen in het culturalistische perspectief, benadrukken verschillende auteurs de flexibele en fluïde aard van cultuur en identiteit, en de meervoudige betekenissen die door individuen aan culturele concepten gegeven worden (Ewing, 2006; Phillips, 2007; Scheibelhofer, 2007).

Zo wijst Lindisfarne (1994) erop dat antropologische beschrijvingen van het eer/schaamte-complex dikwijls gebaseerd zijn op slechts één interpretatie van de begrippen: één die mannelijkheid en vrouwelijkheid in abstracte en eenduidige termen omschrijft, waarbij mannen steeds dominant zouden zijn tegenover onderdrukte en passieve vrouwen, wier enige waarde zou liggen in het behoud van hun premaritale maagdelijkheid en seksuele trouw binnen het huwelijk. Dit is een interpretatie die gebruikt wordt door sommige, maar niet alle, actoren om ongelijkheden tussen mannen en vrouwen, en tussen mannen onderling, te legitimeren. Lindisfarne wijst erop dat er ook andere interpretaties mogelijk zijn, en dat mannen en vrouwen zich in de praktijk niet noodzakelijk gedragen volgens de dominante genderideologie. Men kan dus een verscheidenheid aan gegenderde identiteiten en handelingen observeren, die in

tegenspraak kunnen zijn met wat de genderideologie voorschrijft: 'There is a considerable discrepancy between, on the one hand, men's and women's public agreement with the dominant ideology of gender and, on the other, the great range of their actions' (Lindisfarne, 1994, p. 86).

Interne diversiteit kan bijgevolg worden gezien als een wezenlijk kenmerk van culturen. Het erkennen van eergereleerd geweld als cultureel fenomeen is daarom niet verkeerd op zich: het wordt problematisch als men negeert dat afwijkende meningen evenzeer deel uitmaken van de cultuur. Zo stellen Mojab & Hassanpour (2002) met betrekking tot de Koerdische gendercultuur dat deze een patriarchale en misogynie component bevat, waarvan ermoorden integraal deel uitmaken. De Koerdische cultuur heeft echter ook een andere component, die minder bekend, bevestigd of gevaloriseerd wordt: namelijk een lange traditie van strijd voor gendergelijkheid en vrouwenrechten.

Naast het erkennen van de heterogeniteit van cultuur, is er behoefte aan een contextspecifieke benadering van eergereleerd geweld in de migratiecontext. Dit houdt in dat eergereleerd geweld wordt beschouwd als een specifieke manifestatie van gendergerelateerd geweld dat, in het geval van migrantengemeenschappen, vorm krijgt in en beïnvloed wordt door de beleving van migratie zelf en de sociale en politieke context van het gastland (Coene, 2005; Korteweg & Yurdakul, 2010). De houding van het gastland ten aanzien van migranten, racisme, discriminatie en socio-economische achterstelling zijn factoren die geweld en misogynie interpretaties van cultuur kunnen versterken. In contexten van maatschappelijke achterstelling en uitsluiting wordt het versterken van de culturele identiteit een strategie om als groep te

overleven. Het herwaarderen van bepaalde versies van mannelijkheid en vrouwelijkheid is dan vaak een reactie op de ondergeschikte positie in de samenleving (Korteweg & Yurdakul, 2010; Reddy, 2008; Saharso, 2002; Scheibelhofer, 2007).

Situaties van geweld waarin eer en schaamte een rol van betekenis lijken te spelen, blijken bij diepgaande beschouwing dan ook eerder voort te komen uit de dynamieken die zich afspelen binnen bepaalde migrantengezinnen en gemeenschappen die te kampen krijgen met stress, achterstelling en discriminatie. In dit opzicht is het geweld dat voorkomt, evenals de vorm die dit geweld aanneemt, niet zozeer een manifestatie van cultuur, maar het gevolg van een acculturatieproces waarbij individuen op zoek gaan naar oplossingen voor de problemen die hen bedreigen, en daarbij beroep doen op de interpretaties en wereldbeelden die ze deels uit hun thuisland hebben meegekregen (Ewing, 2006).

Eergereleerd geweld in België

Eergereleerd geweld is in België een nieuw, tot nog toe weinig onderzocht fenomeen, dat in de publieke aandacht kwam in 2007 met de moord op Sadia Sheikh. Sadia, een zeventienjarig meisje van Pakistaanse herkomst, werd door haar broer vermoord, omdat ze een gearrangeerd huwelijk met een Pakistaanse man zou geweigerd hebben en verkeerde met een Belgische jongen. Een tweede ermoord gebeurde recentelijk in juli 2010: de zeventienjarige Amritpal Kaur, die een relatie had met een eveneens in België wonende Sikh van een lagere kaste, had ondanks de tegenwerpingen van haar ouders de belofte gekregen dat ze na een laatste vakantie in India met hem zou mogen trouwen. Kort na aankomst kreeg ze echter te horen dat haar stiefvader een

bruidegom voor haar had geregeld. Na haar weigering werd ze door haar stiefvader vermoord, mogelijk met medeplichtigheid van haar moeder (Verhaeghe & Rooyackers, 2010).

België heeft vooralsnog geen gericht beleid opgezet voor het omgaan met eerge-relateerd geweld, en het thema heeft nog niet geleid tot een noemenswaardig breed publiek debat. Hoewel het voor 2007 enkele keren werd aangehaald in het parlement, bracht de moord op Sadia de zaken in een stroomversnelling. Een belangrijke stap werd gevormd door de organisatie van een aantal hoorzittingen in de senaat. Op initiatief van de Senaatscommissie voor Gelijke Kansen voor Vrouwen en Mannen werd in februari 2008 een aantal deskundigen uitgenodigd om te getuigen over hun ervaringen met en hun visie op eerge-relateerd geweld. Deze hoorzittingen werden aangevuld met een studiebezoek aan het Landelijk Expertisecentrum Eerge-relateerd Geweld in Nederland. Deze initiatieven mondden uit in een advies, dat als basis zou dienen voor verdere stappen in het beleid, voornamelijk de opname van eerge-relateerd geweld in het Nationaal Actieplan tegen Partnergeweld (De Bethune & Durant, 2008).

In het relaas van de experts blijkt een sterke culturele verklaring aanwezig te zijn: regelmatig wordt een tegenstelling gemaakt tussen de patriarchale cultuur van de migranten enerzijds en de westerse waarden en normen anderzijds. België wordt omschreven als een democratisch land, waar de waarden van vrijheid, gelijkheid en gemengdheid op school onderwezen worden. Deze waarden worden expliciet omschreven, niet als universeel en humanistisch, maar als behorende tot een 'westerse manier van denken', die bijgevolg

conflicteert met de levenswijze en opvattingen van de allochtonen.

'Ere moorden zijn in eerste instantie een cultureel probleem. In bepaalde culturen bestaat de talio, het vergeldingsrecht, nog altijd. Als democratisch samenleving kunnen we echter niet aanvaarden dat die praktijken ook hier worden toegepast. (...) We moeten duidelijke grenzen stellen: gelijkheid van man en vrouw en de fysieke integriteit van elke medeburger zijn voor onze samenleving wezenlijke waarden en we aanvaarden niet dat men het recht in eigen handen neemt' (beleidsadviseur, in De Bethune & Durant, 2008, p. 28).

Eerge-relateerd geweld zou voornamelijk het gevolg zijn van een botsing van waarden, waarbij voornamelijk jonge meisjes in opstand komen tegen de 'familiale tradities' die ze van thuis meekrijgen:

'Het staat vast dat jonge vrouwen in ons land, die leven in gemeenschappen met een patriarchale cultuur, vaak een inwendige strijd leveren. Ze trachten hun oorspronkelijke cultuur te verzoenen met het leven van een jong meisje hier. Er is een enorme kloof tussen de familiale tradities en de waarden van vrijheid, gelijkheid en gemengdheid. Zij zitten vaak geklemd tussen twee totaal verschillende werelden' (adviestekst, p. 49).

'In Europa heeft men lange tijd de ogen gesloten voor deze patriarchale en culturele vormen van geweld, maar vandaag kunnen wij niet langer doof blijven voor de noodkreet van deze meisjes die in onze democratie een vrij leven willen leiden' (NGO-medewerkster, p. 9).

Deze omschrijvingen schetsen een beeld van twee verschillende werelden, de ene gekenmerkt door 'vrijheid, gelijkheid en gemengdheid', de andere door patriarchale onderdrukking. De cultuur van de migranten verschijnt als homogeen geheel, waar geen interne differentiatie aanwezig is. Het stereotype beeld van de onderdrukte meisjes wordt aangevuld met dat van de mannelijke tegenhanger: jongens en mannen worden vermeld als de typische daders, waarbij vooral broers zich erg fanatiek zouden opstellen in het controleren van hun zussen:

'(...) er is vooral het verschijnsel van het toezicht door de grote broers, de zelfverklaarde verdedigers van de eer van hun zusters' (NGO-medewerkster, p. 7).

'In bepaalde milieus is de tirannieke rol die door de broers wordt gespeeld – zij worden soms zelfs de gewapende militie van het gezin – erg verontrustend, terwijl zij toch vaak in België geboren zijn en naar onze scholen zijn geweest. Hun houding toont aan dat ons onderwijs gefaald heeft wat de problematiek van geweldloosheid jegens vrouwen betreft' (pedagoge, p. 10).

De link met de islam wordt regelmatig aangehaald, maar is niet voor alle experts even eenduidig. Sommigen verwijzen expliciet naar een link tussen eerge relateerd geweld en de islam, anderen ontkrachten dit juist en wijzen erop dat eerge relateerd geweld ook voorkomt bij, onder anderen, christenen, en dus eerder een cultureel fenomeen is dat godsdiensten overstijgt.

'Dit wordt aangemoedigd door religieuze leiders die de jonge moslims zwaar beïnvloeden met seksistische en obscurantistische leerstellingen' (NGO-medewerkster, p. 9).

'Tot slot wijst mevrouw F. erop dat eerge relateerd geweld weinig te maken heeft met religie, maar veel meer met culturele praktijken. (...) Belijders van één godsdienst met de vinger wijzen houdt het gevaar in dat zij zich nog meer gevisieerd zullen voelen en zich bijgevolg zullen terugplooiën op zichzelf' (antropologe, p. 18).

'Het verband met de islam is niet duidelijk: in twee gevallen betrof het Assyrische christenen uit Pakistan' (politiecommissaris, p. 20).

Gezien de hardnekkigheid van cultuur, en de moeilijkheid om waarden en normen te veranderen, ziet men de toekomst eerder pessimistisch in, en men vreest dat het geweld enkel nog zal toenemen.

'De heer V. denkt dat het aantal in de nabije toekomst problematisch zal blijven. Dat kan men afleiden uit de instroom van allochtonen in België' (politiecommissaris, p. 25).

Naast een culturele verklaring, worden ook regelmatig contextspecifieke elementen aangehaald. Zo wordt verwezen naar processen van acculturatie, die ertoe leiden dat groepen veranderen:

'Wanneer groepen met elkaar in contact komen, kan dit verschillende gevolgen hebben: sommige groepen verdwijnen, andere groepen laten een aantal aspecten van de eigen cultuur los en beschouwen andere aspecten als heel belangrijk. Het is heel moeilijk op voorhand te zeggen wat er zal gebeuren. Op deze wijze kan een taal herontdekt worden, godsdienst heel belangrijk worden, enzovoorts' (antropologe, p. 6).

In het bespreken van de situatie van jongens en mannen die daders zijn van eerge-relateerd geweld, wordt verwezen naar socio-economische factoren: de daders zouden immers eerder geneigd te zijn om over te gaan tot eerge-relateerd geweld wanneer hun sociale status laag is. Eerge-relateerd geweld is voor hen dan de oplossing om status en zelfrespect te verwerven in de ogen van hun gemeenschap.

‘Een ander aspect is preventie, die zich vooral op jonge mannen moet richten. Het probleem ligt immers bij de mislukkingen die ze op school of op de arbeidsmarkt te verduren hebben’ (senator, p. 17).

Een andere expert stelt dat eerge-relateerd geweld gelinkt is aan criminele milieus, en dat het moeilijk is om de culturele factoren los te maken van andere problematische elementen.

‘Het is niet eenvoudig om het fenomeen strikt af te bakenen van andere problematieken. In een paar dossiers kwam eremoord duidelijk naar voren als excuus voor een afrekening in een crimineel milieu’ (politie-commissaris, p. 22).

Hoewel ook wordt gesteld dat stigmatisering van gemeenschappen, religies of culturele gewoontes vermeden dient te worden en dat misleidende veralgemeningen niet aan de orde zijn, wordt eerge-relateerd geweld vooral gekaderd als het gevolg van een onsuccesvolle integratie, waarbij de westerse waarden en normen zowel door daders als slachtoffers niet of onvoldoende zijn geïnternaliseerd. Alleen een grootschalige maatschappelijke integratie, gedefinieerd als het overnemen van ‘onze rechten en waarden’ wordt beschouwd als een volwaardige oplossing:

‘Finaal is eremoord een symptoom van gebrekkige integratie van allochtone gemeenschappen in een westerse maatschappij. Het potentiële slachtoffer uit zijn allochtone milieu halen, blijkt geen afdoende oplossing. Het is reeds gebeurd dat een vrouwenopvangcentrum moet vaststellen dat een meisje, dat na zes maanden terugkeert naar haar familie, toch wordt vermoord. De enige oplossing is om op zeer ruime schaal te werken aan maatschappelijke integratie. Op termijn kunnen daardoor de extreme symptomen worden verminderd’ (politie-commissaris, p. 33).

‘We moeten er ook voor zorgen dat onze rechten en waarden worden overgenomen’ (senator, p. 34).

De hierboven beschreven perspectieven gaan er grotendeels van uit dat de onderdrukking van migrantenvrouwen slechts een einde kent indien de migranten de eigen normen en waarden de rug toekeren en de grens naar het verlichte en ‘minder patriarchale’ Westen oversteken.

Conceptualisering van eerge-relateerd geweld bij veldwerkers en hulpverleners

Voor dit onderdeel baseren wij ons op ons lopend onderzoek onder hulpverleners uit diverse sectoren (onder meer politie, onderwijs, medische sector, integratiesector) in Vlaanderen, waarbij 25 hulpverleners uitgebreid werden geïnterviewd. Hieruit blijkt dat deze regelmatig geconfronteerd worden met diverse vormen van geweld waarin het behoud van familiale eer een rol lijkt te spelen. Voorbeelden hiervan zijn de strikte controle op vrouwen en meisjes, het verstoten van jongeren uit de familie wegens ongewenste partners of hun homoseksuele oriëntatie, of het sterk onder druk

zetten van jongeren om te huwen met een door de ouders voorgestelde partner.

Bij enkele van deze hulpverleners is de culturele verklaring aanwezig: eerge-relateerd geweld zou voortkomen uit specifieke waarden en normen, die botsen met 'onze' waarden en wetgeving, en omwille van hun diepe verankering moeilijk te veranderen zijn. Eerge-relateerd geweld wordt in dat geval meestal wel losgekoppeld van godsdienst en gezien als algemener cultureel fenomeen dat verschillende godsdiensten en regio's overstijgt.

Bij veel hulpverleners is echter een meer genuanceerde benadering aanwezig. In hun relaas verschijnt eerge-relateerd geweld eerder als het resultaat van complexe maatschappelijke problematieken, die niet eenduidig op 'eer' terug te voeren zijn. Het belang van 'eer' voor een individu of familie lijkt toe te nemen in situaties van maatschappelijke achterstelling, waarin men zich aan de 'eer' gaat vastklampen om een zekere status te behouden. Het uiteenval-len van gezinnen, oorlogstrauma's, stress of werkloosheid zijn andere factoren die zouden bijdragen tot wat men het terug-grijpen naar de 'oorspronkelijke waarden' noemt.

In het bestrijden van het fenomeen wordt bovenal belang gehecht aan het bieden van een 'toekomst':

'(...) uiteindelijk, geef jongens een toekomst en die cinema gebeurt niet hé. Je ziet ook wel, welke broer klopt het hardst, degene die geen werk vindt, die geen diploma heeft, dat zijn degene die het hardste kloppen' (medewerkster van een Centrum voor Leerlingen Begeleiding).

De oplossing die erin bestaat om de waarden en normen van de migranten te veranderen, werd sterker ter discussie gesteld

door de allochtone hulpverleners die we hebben geïnterviewd. Bij hen vonden we een eerder sterke appreciatie van de eigen familie en gemeenschap terug. Familieleden worden beschreven als personen die het beste voor hebben met hun kinderen, maar uitgaan van denkpatronen die geen aansluiting meer vinden bij de nieuwe context en de verwachtingen van jongeren:

'(...) ik ging vroeger als kind heel graag voetballen met mijn broers. Mijn vader kwam mij elke keer halen, (...) omdat ik daar met jongens aan 't voetballen was, en omdat hij niet wilde dat ik over de tongen ging. Want dat zou mijn huwelijkskansen verkleinen. (...) ik heb ook niet mogen studeren, omdat dat mijn huwelijkskansen zou verkleinen. En dat is bij heel veel families de basisredenering: oneervol gedrag verkleint de kansen van hun kinderen, op vlak van huwelijk en samenleving, terwijl wij redeneren vanuit andere kansen' (psychologe, Turkse afkomst).

Eerge-relateerd geweld, *in casu* het verbieden van meisjes om opleidingen te volgen, verschijnt in deze visie als een verschil in mening tussen generaties over welke kansen nu het belangrijkste zijn: trouwen of studeren. Deze interpretatie legt de vinger op de wonde, maar biedt tegelijkertijd een uitweg: er is de mogelijkheid om in dialoog te gaan met ouders, en hen aan te tonen hoe en waarom hun visie tot conflicten kan leiden.

Tegenover het controlerende en gewelddadige karakter van 'de patriarchale familie' worden ook positieve aspecten geplaatst over de betrokkenheid van de uitgebreide familie:

'(...) , ja de familie is daarbij betrokken, maar je hebt altijd iemand van de familie die kan

zeggen “Stop daarmee, dit kan je niet aangaan”. Ik ken een situatie waarin een man zijn vrouw heeft geslagen, maar zijn zus heeft gezegd “Jij komt niet meer aan je vrouw”. Er is dan ook iemand die misschien kan zeggen “Ja, je moet haar nog een goed pak slaag geven”, maar je hebt ook altijd iemand in de familie die dat kan tegen spreken. Dat heb ik altijd al gemerkt (intercultureel bemiddelaarster, Marokkaanse afkomst).

Deze hulpverleners schuiven een ander beeld van vrouwelijke migranten naar voren: niet louter als slachtoffers van geweld, maar als volwaardige leden van de gemeenschap die ongelijkheid en geweld ter discussie stellen. Deze positie benadrukt de mogelijkheid van poreuze grenzen (*blurred boundaries*) tussen groepen en maakt het mogelijk om praktijken zoals eerge relateerd geweld aan te pakken, zonder dat daarvoor de eigen normen en waarden volledig de rug toegekeerd dienen te worden (Korteweg & Yurdakul, 2009).

In deze ervaringen vinden we ook veel aandacht voor de specifieke individuele kenmerken van de betrokkenen en de sociaaleconomische omstandigheden waarin zij zich bevinden (armoede, drugsproblematiek, generatieproblemen, discriminatie, oorlogstrauma's ...) en de invloed die deze omstandigheden hebben op het vóórkomen van geweld. Zonder de impact van cultuur te ontkennen, wordt benadrukt dat uitsluiting en discriminatie een even belangrijke rol kunnen spelen, waardoor veranderingsprocessen ook bij de bredere samenleving worden geëgd.

Cultuursensitieve benadering

In deze bijdrage hebben we willen betogen dat het conceptualiseren van eerge relateerd geweld als een traditionele culturele praktijk problematisch kan zijn voor het uitwerken van een adequaat beleid. Eerge relateerd geweld, en andere praktijken die gemotiveerd lijken door een patriarchale en misogynie cultuur, lijken vanuit dat perspectief enkel uitgeroeid te kunnen worden indien deze cultuur als het ware verdwijnt en niet-westerse groepen de eigen culturele waarden en normen afzweren om de ‘westerse’ waarden en normen over te nemen.

Het is uiteraard van groot belang om geweld te veroordelen en hiervoor diverse actoren op hun verantwoordelijkheid te wijzen. De door de Verenigde Naties ontwikkelde initiatieven die eerge relateerd geweld categoriseren als een schending van mensenrechten in het algemeen en vrouwenrechten in het bijzonder zijn hierin ongetwijfeld belangrijke mijlpalen. Een adequate bescherming van deze rechten vraagt echter een cultuursensitieve benadering, die enerzijds erkent dat personen culturele wezens zijn die een culturele betekenis en culturele vorm geven aan hun bestaan en hun handelingen. Tegelijkertijd dient ook te worden erkend dat cultuur geen determinerende invloed uitoefent op het handelen van personen en dat ook deze culturele of religieuze invloeden het resultaat zijn van menselijke en dus aan verandering onderhevige en contextuele interpretatie. Vanuit dit perspectief vormt cultuur niet langer een gegeven dat praktijken als eerge relateerd geweld buiten het domein van verandering en interventie plaatst, maar wordt het een instrument om vrouwonvriendelijke en mensonterende praktijken te problematiseren en te bestrijden.

Noten

- 1 Er zijn diverse vormen van 'eer' die niet expliciet gekoppeld zijn aan schending van seksuele eer. In geval van bloedwraak gaat het bijvoorbeeld om rivaliteit en vijandschap tussen families. Dit verhindert echter niet dat ook deze vormen van eerwraak genderspecifieke dimensies vertonen en gerelateerd zijn aan betekenissen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Men kan ook vaststellen dat in contexten van moderne staten en rechtsonwikkeling deze vormen van eerwraak dikwijls anders worden benaderd. Zoals Kogacioglu (2004) opmerkt, wordt bloedwraak veel strenger bestraft, omdat het een bedreiging inhoudt van de mannelijke publieke orde, terwijl de eerwraak die vooral vrouwen treft veeleer als een voor verandering immune traditie buiten de wet wordt geplaatst.
- 2 Winter, Thompson en Jeffreys (2001) stellen voorts dat ook westerse praktijken, zoals cosmetische chirurgie en eetstoornissen, het gevolg kunnen zijn van een specifieke westerse genderideologie, en daarom onder dezelfde noemer moeten worden opgenomen. In latere VN-documenten werd deze kritiek ter harte genomen, en werd uitvoerig ingegaan op schadelijke effecten van 'westerse' schoonheidsidealen en genderideologieën, die eveneens kunnen leiden tot inbreuken op de fysieke integriteit van vrouwen of tot het legitimeren van geweld tegen vrouwen (Coomaraswamy, 2002).
- 3 *Gender-based violence* wordt door de VN gedefinieerd als geweld dat gericht is tegen een vrouw, omdat ze een vrouw is, of geweld dat vrouwen disproportioneel treft (Connors 2005, p. 19).

Literatuur

- Abdo, N. (2004). Honour killing, patriarchy and the state. Women in Israel. In S. Mojab & N. Abdo (Eds), *Violence in the name of honour. Theoretical and political challenges* (p. 57-90). Istanbul: Bilgi University Press.
- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim women really need saving? Anthropological reflections on cultural relativism and its others. *American Anthropologist*, 104 (3), 783-790.
- Akpinar, A. (2003). The honour/shame complex revisited: violence against women in

the migration context. *Women's Studies International Forum*, 26 (5), 425-442.

- Benhabib, S. (2002). *The claims of culture. Equality and diversity in the global era*. Princeton: Princeton University Press.
- Bethune, S. de & Durant, I. (2008), *De problematiek van het eerdergerelateerd geweld in België. Verslag namens het Adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen, zitting 2007-2008, 4-379/1*. Belgische Senaat. URL: <http://www.senate.be/www/?MIval=/publications/viewPub.html&COLL=S&LEG=4&NR=379&VOLGNR=1&LANG=nl>.
- Brandon, J. & Hafez, S. (2008). *Crimes of the community. Honour-based violence in the UK*. London: Centre for Social Cohesion.
- Coene, G. & Longman, C. (2005). Rechten, representatie en emancipatie van vrouwen in een multiculturele samenleving. In G. Coene & C. Longman (Eds), *Eigen emancipatie eerst? Over de rechten en representatie van vrouwen in een multiculturele samenleving* (p. 1-27). Gent: Academia Press.
- Connors, J. (2005). United Nations approaches to 'crimes of honour'. In L. Welchman & S. Hossein (Eds), *'Honour'. Crimes, paradigms and violence against women* (p. 22-41). London: Zed Books.
- Coomaraswamy, R. (2002). *Cultural practices in the family that are violent towards women*, UN Commission on human rights, Report of the special rapporteur on violence against women, E/CN.4/2002/83.
- Coomaraswamy, R (2005). Violence against women and 'crimes of honour'. In L. Welchman & S. Hossein (Eds), *'Honour'. Crimes, paradigms and violence against women* (pp. xi-xiv). London: Zed Books.
- Crenshaw, K.W. (1994). Mapping the margins. Intersectionality, identity politics and violence against women of colour. In M. Fineman & R. Myktiuk (Eds), *The public nature of private violence* (p. 93-118). New York: Routledge.
- Eck, C. van (2001). *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Ewing, K.P. (2006). Between cinema and social work. Diasporic Turkish women and the (dis)

- pleasures of hybridity, *Cultural Anthropology*, 21 (2), 265-294.
- Fisk, R. (2010). The crimewave that shames the world, *The Independent*, 7 oktober.
- Hellgren, Z. & Hobson, B. (2008). Cultural dialogues in the good society. The case of honour killings in Sweden, *Ethnicities*, 8, 385-403.
- Kogacioglu, D. (2004). The tradition effect. Framing honour crimes in Turkey, *Differences: A Journal of Feminist Studies*, 14 (2), 119-151.
- Korteweg, A. & Yurdakul G. (2009). Islam, gender and immigrant integration. Boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany, *Ethnic and Racial Studies*, 32 (2), 218-238.
- Korteweg, A. & Yurdakul G. (2010). *Religion, culture and the politicization of honour-related violence*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Kvinnoforum (2005). *Honour related violence. European resource book and good practice. Based on the European project 'Prevention of violence against women and girls in patriarchal families'*. Stockholm: Kvinnoforum.
- Lindisfarne, N. (1994). Variant masculinities, variant virginites. Rethinking 'honour and shame'. In A. Cornwall & N. Lindisfarne (Eds), *Dislocating masculinity: comparative ethnographies*. London: Routledge.
- Meetoo, V. & Mirza, H.S. (2007). "There is nothing "honourable" about honour killings". Gender, violence and the limits of multiculturalism, *Women's Studies International Forum*, 30, 187-200.
- Mojab, S. & Hassanpour, A. (2002). In memory of Fadime Sahindal. Thoughts on the struggle against honour killing. URL: <http://www.kvinnonet.org/essays/EN0041.html>
- Phillips, A. (2007). *Multiculturalism without culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Reddy, R. (2008). Gender, culture and the law. Approaches to 'honour crimes' in the UK, *Feminist Legal Studies*, 16, 305-321.
- Reimers, E. (2009). Making sense of a murder of honour. Paper presented to the Annual Meeting of the International Communication Association, New York. URL: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/1/2/9/2/p12920_index.html.
- Saharso, S. (2002). Eerwraak: een kwestie van cultuur?, *Sociale Interventie*, 11 (1), 22-29.
- Scheibelhofer, P. (2007). A question of honour? Masculinities and positionalities of boys with Turkish backgrounds in Vienna. In C. Riegel & T. Geisen (Eds), *Jugend, Zugehörigkeit und Migration* (pp. 275-290). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Sen, P. (2005). 'Crimes of honour', value and meaning. In L. Welchman & S. Hossein (Eds), *'Honour'. Crimes, paradigms and violence against women* (p. 42-63). London: Zed Books.
- Torre, E.J. van der & Schaap, L. (2005). *Ernstig eergeerelateerd geweld: een casusonderzoek*. Den Haag: Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement/Ministerie van Justitie.
- UN (1995). *Factsheet No. 23. Harmful traditional practices affecting the health of women and children*. Office of the High Commissioner for Human Rights.
- Verhaeghe, T. & Rooyackers, T. (2010). Beter dood dan getrouwd met mij, *Het Laatste Nieuws*, 2 juli, p. 3.
- Werbner, P. (2007). Veiled interventions in public space. Honour, shame and embodied struggle among muslims in Britain and France, *Theory, Culture & Society*, 24 (2), 161-186.
- Winter, B., Thompson, D. & Jeffreys, S. (2001). The UN approach to harmful traditional practices, *International Feminist Journal of Politics*, 4 (1), 72-94.
- Zolberg, A. & Long, L.W. (1999). Why Islam is like Spanish. Cultural incorporation in Europe and the United States, *Politics & Society*, 27 (5), 5-38.

Het huwelijk Foto: Edien Bartels